

Η καταστροφή της Πεντέλης*

Ένα προφητικό κείμενο

Υπάρχει το πρόβλημα της καταστροφής της Πεντέλης. Θα 'θελα να μου πείτε πώς βλέπετε αυτό το πρόβλημα, από ποιες αιτίες γεννήθηκε και πού μπορεί να καταλήξει.

Την καταστροφή Πεντέλης πρέπει να τη δούμε σαν ένα μέρος από την καταστροφή όλης της Αττικής, και ακόμα να την δούμε σε συσχετισμό με το τι είναι η πόλις των Αθηνών σήμερα. Ο αποχωρισμός της Πεντέλης σαν περιοχής, θα κινδύνευε να δώσει στο πρόβλημα μια μορφή εντελώς συμπτωματική.

Όλη η περιοχή των Αθηνών βρίσκεται σε μια κατάσταση πλήρους καταστροφής και αυτό όχι μόνο έχει συνέπειες, που είναι ήδη αισθητές, αλλά και θα αλλοιώνουν συνεχώς «την ζωή των πολιτών» την ενιαία ζωή.

Δηλαδή δεν πρέπει να μιλήσουμε μόνο για τις συνθήκες του αέρα, του οποίου χάνεται η καθαρότητα ή ακόμα, ότι το πράσινο λιγοστεύει· η καταγγελία αυτών των ζημιών δεν αρκεί. Οι άνθρωποι μέσα σε μια πολιτεία έχουν (και θα έπρεπε να έχουν) μια ολοκληρωμένη έννοια της ζωής τους. Κι αυτή η ζωή είναι ήδη άθλια, είναι απαράδεκτη πια, για πολλούς λόγους (και οι δείκτες εξέλιξης είναι τρομακτικοί).

Επομένως, καταστρέφεται η Πεντέλη, αλλά καταστρέφεται στα πλαίσια μιας γενικής καταστροφής.

Πώς εκδηλώνεται αυτή η καταστροφή;

Απ' τη μια μεριά, με τον αριθμό των κατοίκων που συγκεντρώθηκαν και συσ-

---

* Πριν 32 χρόνια, τον Μάιο του 1975, με αφορμή την (από τότε) καταστροφή της Πεντέλης και της Αττικής γενικότερα, ο αρχιτέκτονας Αριστομένης Προβελέγγιος είχε δώσει μια συνέντευξη στον σκηνοθέτη Κώστα Ζώη, η οποία δημοσιεύθηκε αργότερα στο βιβλίο του «Ο οδοιπóρος προς την πηγή-Κείμενα πολεοδομικού στοχασμού» (εκδόσεις ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ, 1990). Η Ουτοπία αναδημοσιεύει το κείμενο της συνέντευξης με τίτλο «Η Καταστροφή της Πεντέλης», θεωρώντας ότι μετά τις μεγάλες πυρκαγιές-εμπρησμούς του φετινού καλοκαιριού στην Πάρνηθα, στην Πεντέλη, στον Ύμηττό, στο Πάνειο όρος, οι απόψεις του Αριστομένη Προβελέγγιου παραμένουν τραγικά επίκαιρες... Η Ουτοπία ευχαριστεί τον Πάνο Τότσικα που ανακάλυψε αυτό το κείμενο και είχε την ιδέα να μας το προτείνει.

σωρεύτηκαν, ανατρέπεται κάθε δυνατότητα ισορροπίας με το φυσικό περιβάλλον (τα κατ' εξακολούθηση πολιτικά, οικονομικά και τεχνικά λάθη, δημιούργησαν αυτό που λέμε νοσηρό υπερπληθυσμό, που ολοκληρώθηκε και με την εγκληματικά αστόχαστη χρήση εδάφους).

Θα προσπαθήσω να μιλήσω όχι επιστημονικά, γιατί κουραστήκαμε να μιλάμε επιστημονικά και ν' ακούμε προσεγγίσεις επιστημονικοφανείς για τα πράγματα. Τα γεγονότα στην αλήθειά τους είναι πιο πολύ από-επιστημονικά, είναι δραματικά.

Η προσπάθεια να τους δίνει κανείς μορφές λογικής ανάλυσης, δεν είναι η ίδια η λογική: συνήθως πρόκειται για παραπληροφορήσεις, δικαιολογίες, πολιτικαντισμούς, συντεχνιακά συμφέροντα, αλλά και αναρμοδιότητες, ακόμα και σε πλήρη παρανόηση, λογική και φιλοσοφική, του Συνόλου: *Φύση-Άνθρωπος-Κοινωνία-Πόλις*.

Η έννοια λ.χ. της χρήσης εδάφους δεν είναι έννοια ας πούμε σχεδίου (χάρτη) ή κτηματολογίου. Η έννοια της ζωής όμως συμπίπτει με τα νούμερα, που βάζουν οι άνθρωποι, όσο και αν ζητούν ένα τρόπο να γίνουν αναγνώσιμα. Δεν φτάνει δηλαδή να πει κανείς αριθμούς στρεμμάτων, αριθμούς δέντρων.

Ο άνθρωπος έχει πριν απ' όλα μια αίσθηση συνολική, έχει μια κριτική συναίσθηση σφαιρική, (ο μη αλλοτριωμένος άνθρωπος), έχει μια μνήμη ιστορική, δηλαδή όταν κρίνει σήμερα αισθάνεται, ανάλογα με την δομή της μνήμης του, με την ηλικία του, με τα βιώματα, αλλά και τη συμμετοχή του στη δημιουργία των βιωμάτων, είναι ικανός για μια άλλη προσέγγιση που του έχουν συστηματικά στερήσει.

Αν ρωτήσετε ένα ξένο, μπορεί να πει ότι η πόλις αυτή είναι ενδιαφέρουσα: έχει μπουζούκια, μια-δύο παλιές συνοικίες, έχει βίλλες όπου τον φιλοξένησαν αγνοεί όμως τις δυσκολίες, τις δυστυχίες, τις καταστροφές του ιστορικού και φυσικού τοπίου, τα αδιέξοδα, τα λειτουργικά και ηθικά.

Προσέξτε πόση διαφορά προσέγγισης έχει η αγάπη, ο πόνος, το μίσος: δηλαδή η σκέψη του ανθρώπου είναι αίσθημα, δεν είναι ψευτολογιστική: ο άνθρωπος πρέπει να μεταχειρίζεται τους αριθμούς και τη λογιστική όχι για να εξαπατά, αλλά για να διευκολύνει μόνο την ολική του σκέψη.

*Το ίδιο, το αριθμητικό και στατιστικό στοιχείο οδηγεί τον άνθρωπο σε συναισθη-
μετικές ή ενστικτώδεις αναλύσεις; Στο τέλος της Τουρκοκρατίας υπήρχε ποσοστό
δάσων 48%, σήμερα υπάρχει 19% σ' όλη την Ελλάδα. Πώς το κρίνετε αυτό;*

Τώρα μιλάτε για την Ελλάδα. Όταν λέμε Ελλάδα ο καθένας παίρνει μια Ελλάδα με τον τρόπο του. Οι Έλληνες βλέπουν μια Ελλάδα στα μέτρα τους, αλλά ποιοι Έλληνες; Υπάρχουν Έλληνες και Έλληνες, καταλαβαίνετε τι θέλω να πω, δηλαδή όταν λέμε στην Ελλάδα ήταν τόσα δάση, νερά, ακρογυάλια κλπ. Ποιαν Ελλάδα; Ποιων συνόρων; Ποιων ιδανικών; Αυτήν την Ελλάδα που νοιώσαμε σαν ένα σύνολο φύσης και πολιτισμού, που όπως πρέπει να κάνει κάθε λαός, θα φυλά-

γαμε στη σκέψη μας σαν ενιαία εικόνα και όραμα ιστορίας και δράσης, που την βλέπουμε για να κάνουμε συγκρίσεις;

Το 49% του εδάφους που αναφέρατε το 1830 ήταν υπέροχα δάση, σήμερα (1975) έχουν μείνει μόνο το 19%, αλλά φτωχά και υποβαθμισμένα. Βλέπετε στη σύγκριση των ποσοτήτων πρέπει να μπαίνει και η ποιότητα.

Τα δάση με τα θαυμάσια είδη δέντρων, γεμάτα από είδη πουλιών ή ζώων, με έντομα, φυτά και λουλούδια, γεμάτα ήχους και μορφές δεν συγκρίνονται μ' αυτά που λέτε 19% σήμερα.

Υπάρχει ένα πρόβλημα ανάγνωσης «σημαντικής»: είναι λάθος να ξεχωρίζει κανείς τα προβλήματα σε επιμέρους και να τα βλέπει με στατιστικές (συνήθως ανακριβείς, ή εξ αντικειμένου ανακριβείς). Η ανάγνωση των καταστάσεων πρέπει να είναι απόλυτη, γιατί η Φύση (η Γη) είναι απόλυτη.

Γι' αυτό μέσα από τραυματισμένες μνήμες έρχεται η στιγμή που ο άνθρωπος πρέπει να σκέπτεται φιλοσοφικά ή ποιητικά, όπως στις στιγμές που σκέπτεται για τη ζωή ή για το θάνατο ή για την ελευθερία και να ξαναανακνεώνει τις θέσεις του. Αν πιστέψουμε αυτές τις θέσεις, και στις στατιστικές μας ενσωματωθεί η ποιότητα (όπως θα την δεχόμαστε αν είχαμε ιστορική μνήμη και φιλοσοφική θέση), τότε το 19% που αναφέρατε θα το αποτιμούσαμε ίσως σαν 1% όσο και να είναι, υπερβολικό, το προμηνηυτικό ή αλληγορικό αυτό το συμπέρασμα.

Αυτό που έχει σημασία είναι να εξετάσουμε το πώς και γιατί. Αυτή η τεράστια αλλαγή (σε 1,5 αιώνα από την Τουρκοκρατία αλλά στην πραγματικότητα στα 50 τελευταία χρόνια έγινε κάτω από ένα πρόγραμμα που ζητούσε η εξέλιξη ή ήτανε μια σειρά από προδοσίες; Ήτανε εν πάσει περιπτώσει μια συνεχής απρονόητη και ξέφρενη σπατάλη του φυσικού πλούτου του ενιαίου περιβάλλοντος: μια τέτοια κατ' εξακολούθηση σπατάλη δεν είναι προδοσία;

Για να 'ρθω πιο κοντά στην ερώτησή σας. Κάποτε, όταν μετρούσαμε τόση έκταση δασών, εννοούσαμε και τόση έκταση κάμπων και λειμώνων και κήπων και άλλης ελεύθερης γης. Τότε η στατιστική διαφοροποίηση μεταξύ, τόσα δάση και τόσοι κάμποι και χωράφια, δεν ήταν τόσο τραγική ή ήταν, σε κάποιο μέρος, λειτουργικό το πέρασμα από το δάσος σε άλλη χρήση, την άλλη καλλιέργεια, όμως τώρα, ότι δεν μένει δάσος (έστω υποβαθμισμένο), περνάει σε φοβερή ξερατίλα: ασφαλτος, μπετά και χέρσα κτηματοσοικόπεδα για πώληση σε ντόπιους και ξένους.

Βλέπετε δεν είναι δυνατό ν' απαντήσει κανείς ορθολογικά στο ερώτημα που δίνετε. Μόνο με ταραχή, με ιερή ταραχή γίνεται ορατό. Είναι σαν κανείς ν' ανοίξει φτερά και να δει από ψηλά. Δεν θα μετράει τότε με στρέμματα, θα μετράει με εικόνες συνολικές.

Το πρόβλημα της Αττικής μου είναι εξαιρετικά οδυνηρό. Είμαι πάρα πολύ προσηλωμένος στην ιστορία της, για πολλούς λόγους προσωπικούς και κληρονομικούς. Όταν σκεφτόμαστε την απελευθέρωσή της από τους Τούρκους, δεν είναι μια χρονο-

λογία, είναι μια μακρά περίοδος αγώνων, είναι οι φυσικοί και πνευματικοί αγώνες που προηγήθηκαν, ο τρόπος ο ηρωικός που διεξήχθησαν και έτσι έφτασε μια μέρα ο πανηγυρισμός της ελευθερίας. Τότε στον κάμπο της Αττικής είχε 250.000 ελαιόδεντρα. Και το λυόδεντρο είναι σύμβολο του κάμπου, δεν είναι ένα κοινό δέντρο: ελιά = δέντρο και καρπός. Είναι δέντρο και συγκρότηση κοινωνίας: μ' αυτούς τους καρπούς τρέφει λαό, δημιουργεί πολιτισμό, δημιουργεί θρησκείες, παιδεία κλπ.

Σήμερα πόσα λυόδεντρα απόμειναν; Ίσως κανένα ξεραμένο σε καμιά μάντρα. Αυτή είναι μια ολοκληρωτική καταστροφή, γιατί είναι σαν μια κατάρρα.

Αισθάνθηκα την ανάγκη να μιλήσω για «ποιότητα» σαν παράμετρο. Μάταιος κόπος, οι δυνάμεις κατά της ποιότητας είναι στέρεα δομημένες (παρά τα εκάστοτε φτηνά λόγια), όχι τόσο θεσμικά όσο οικονομικά και ηθικά. Αυτό που δεν μπορούν όμως να αποφύγουν είναι ότι ο οικολογικός κύκλος είναι αδυσώπητος: η καταστροφή της γης, των δασών κυρίως, που μας απασχολούν, σημαίνει αλλαγή του κλίματος, αλλαγή των βροχών, με επίπτωση στον υδάτινο κύκλο. Όλα δουλεύουν κυκλικά και αλυσωτά στη φύση, καμιά διάσπασή της δεν είναι ανεκτή. Πού είναι το διαυγές εκπληκτικό φως και ο αέρας; Χάθηκαν, κι αυτό στη Φύση δεν γίνεται ατιμωρητί. Η τεράστια κλοπή και οικοπεδοποίηση που έγινε, δεν εκφράζεται στατιστικά, αφού λειτουργεί σαν κατάρρα. Όταν το αιματοβγαλμένο 1832 η γη ανήκει σ' ένα έθνος και το 1975 η πολιτεία και οι πολίτες του δεν προστατεύουν, αλλά επιβουλεύονται και τα τελευταία ψυχία δασών, βουνών, ακρογιαλιών και δεν έχουμε πια ούτε τον αέρα ούτε τον ουρανό ούτε το νερό, τότε τα μέτρα ελέγχου δεν μπορούν να είναι ποσοτικά, είναι συναίσθηση υπέρβασης ορίων, είναι κατάρρα. Γι' αυτό γνωρίζουμε αυτή την απειλή: ρύπανση, αποσύνθεση, θάνατος.

Άλλοτε περιορισμένες καταστροφές μπορούσε η φύση να τις ανακυκλώσει, σε κάποιο μέτρο: να μετατρέψει ρυπάνσεις και αποψιλώσεις σε διασπάσεις, σε ανασυνθέσεις χημικές και βιοχημικές, να αποκαταστήσει κάποιες ισορροπίες. Σήμερα όμως τα όρια ξεπεράστηκαν και φθάνουμε στα χείλη του γκρεμού. Το πρόβλημα δεν είναι ότι χάνεται η Πεντέλη, αυτό είναι εξοργιστικό πραγματικά όμως χάθηκε η Αττική, το λέω ανεπιφύλακτα, και βρισκόμαστε στα τελευταία της χρόνια. Αν δεν γίνει μια αναμόχλευση σε βάθος των σχέσεων των ανθρώπων που αποτελούν το κοινωνικό σύνολο και αυτών που εκλέγουν για να τους εκφράσουν, τότε στα επόμενα λίγα χρόνια, μπορεί να βρεθούμε σε μια σειρά από τεράστιες δυσκολίες και καταστροφές, σε κατασπατάλιση της ζωής που θα γίνεται μέσα σ' αυτόν το χώρο μια ασύμφορη ζωή αταίριαστη στις συνθήκες εργασίας, υγείας και της ελάχιστης, αλλά απαραίτητης, αξιοπρέπειας, όπου και η έννοια των ωρών ευτυχίας θα αντικατασταθεί από ένα οχετό παράνοιας, θορύβων, βιαιότητας και απάθειας. Οι συνθήκες αυτές θα οδηγήσουν σε ανάγκες και επιθυμίες φυγής. Ανάγκη μετανάστευσης από τις μεγάλες μάζες που υπάρχουν και εξακολουθούν να συσσωρεύονται στην Αθήνα και απρονόητα με τον ένα ή τον άλλο τρόπο σ' όλη την Αττική.

Μια μετανάστευση για λόγους διάφορους, ας πω ακόμα καταστροφή από υπερπληθυσμό ή κατάχρηση στην εκμετάλλευση της φύσης, ήταν γεγονότα που δεν έλειψαν από την ιστορία. Λάθη γινόντουσαν, κι όταν έφερναν μεγάλες επιπτώσεις οργάνωναν συνήθως μια νέα εγκατάσταση σε άλλο χώρο. Αργότερα, οργανωμένα, ομαδικά ή ατομικά έφευγαν, για κοντινό ή μακρινό τόπο, για κάποια «γη, της επαγγελίας».

Σήμερα η ομαδική μετανάστευση είναι δύσκολη ή ακόμα αδύνατη. Σήμερα δεν υπάρχει διαθέσιμος χώρος απάνω στη γη, ουσιαστικά «ου τόπος» εκτός από τις γνωστές περιπέτειες σκληρών συνθηκών κι εκμετάλλευσης που είναι η μοίρα των μεταναστών.

Γι' αυτό η μόνη διέξοδος είναι η σωτηρία της Αττικής και σε άλλη κλίμακα η σωτηρία της Ελλάδας. Αυτός ο μόνος δρόμος, θέλει σύνεση, ήθος και αφάνταστη δημιουργία. Στη θέση της παραοικονομίας και της σούδοτης κλοπής και καταστροφής της γης, χρειάζεται εμπέδωση των αληθινών σεβαστών Νόμων, με βάση τη Φύση και το Φυσικό δίκαιο.

Ανεξαρτησία και δημοκρατία, που δεν υπάρχουν ούτε γνώρισε ο τόπος μας, είναι το αντικείμενο. Υπάρχουν μεγάλα αγαθά που δεν αιτούνται στην τωρινή κοινωνία καταχραστών και αδικούμενων, που βασικό αίτημα τους είναι κυρίως η πρόσβαση και διεύρυνσή τους, στα λεγόμενα καταναλωτικά αγαθά. Όμως οι αγώνες για νομιμότητα, ισότητα, δικαιοσύνη, παιδεία, πνευματικά αγαθά μπορούσαν να είναι πελώριοι, γιατί είναι αγαθά όχι μόνο προτεραιότητας, αλλά και ανεξάντλητα και απαραίτητα για την ανασυγκρότηση κάθε κοινωνίας και έθνους. Άσχετα με τις πολύπλοκες αιτίες, αυτή η πολιτική και κοινωνική αδιαφορία είναι σοβαρός δείκτης της κοινωνικής και πνευματικής υπανάπτυξης, που ενισχύει το χώρο της εκμετάλλευσης, της ανηθικότητας, που απεικονίζεται δραματικά στην Αθήνα, στις άλλες πόλεις και δυστυχώς στο φυσικό χώρο.

Απαισιόδοξος; αφάνταστα, γιατί στερέψαν οι πηγές της ιστορίας μας. Όμως μια ηθική και νοητική ανέγερση ίσως θα έφερναν σε κάποιο δρόμο, ίσως κάποιο επίπονο και γενναίο θαύμα.

.....

Χαίρομαι κύριε Προβελέγγιε που μιλάτε σαν προφήτης, αλλά θα ξέρετε ασφαλώς ότι οι προφήτες θυσιαστήκανε όλοι στον Μαμμονά των κατά καιρούς κατεστημένων:

Δεν θυσιάζονται.

Θα σας πω ένα μυστικό, αφού είχατε την καλοσύνη να με ρωτάτε.

Κανένας άνθρωπος δε θυσιάζεται όταν παραμένει συνεπής σ' αυτό που είναι. Του μένει μια μερίδα ευτυχίας, δική του, που τα κατεστημένα είναι έξω απ' αυτήν, δεν την ελέγχουν, δεν την αγγίζουν. Η ελευθερία του ατόμου είναι ανυπέρβλητη.

*Ναι, αλλά μαζί με την ελευθερία έχει και μια πίκρα για το αδιέξοδο των προ-
σπαθειών του.*

Πίκρα;

Γιατί μήπως τυχόν οι άλλοι τρόποι ζωής δεν στοιχίζουν; Πραγματικά δεν υπάρχει πίκρα για το ελεύθερο πνεύμα.

Jules Grandjouan, Αγορά της μικρής Ολλανδίας, Νάντη, 1899